

Criza economică

Două crize paralele.

Cu o întreagă omenire obsedată de criza financiară și economică, cercetătorul de relații internaționale se simte marginalizat. Ceea ce pare a avea tangențe cu domeniul său este în primul rând relația stat-economie de piață și mișcarea istorică a unui pendul care reabilitează rolul statelor, căci pe umerii lor cade rezolvarea crizei și revenirea la normalitate. Dar răsfoind cronologia ultimului deceniu se impune o observație revelatorie: există o criză politică vizibilă și palpabilă pe glob și care o antedatează pe cea economică. Ambele au la rădăcina lor decizii și acțiuni eronate, ale căror consecințe ce s-au propagat endemic. Ambele s-au țesut pe urzeala unui fond comun de globalism avansat. Sunt fenomene înrudite ale sistemului internațional comun, constituie manifestări inseparabile ale unui comportament supus unor forme de gândire, unor idei precumpănitoare sau a unor doctrine surori. Aceleași cauze, aceleași efecte ziceau latinii.

Prioritatea uneia față de cealaltă este discutabilă. S-ar putea ca primul pas să fi fost făcut totuși în domeniul economic. În 1995 economia japoneză care ocupa locul doi în lume s-a poticnit. Creșterea ridicată a PIBului timp de trei decenii a coborât la un minim greu acceptabil pentru o țară care devenise în anii 70 o sfidare mondială. Boala s-a numit „bubble economy” după imaginea balonului de săpun, care se tot umflă până crapă. În cuvinte simple acest titlu deplorabil se aplică celor care se întind dincolo de posibilități și își creează o imagine care nu corespunde realității. Știu ce dramă a reprezentat momentul pentru japonezi din faptul că am cunoscut o economistă din domeniul academic, care văzând cum pretențiile sale pline de mândrie în apărarea meritelor economiei japoneze în vizita pe care o făcuse în SUA, sunt spulberate de pocnitura balonului, a încercat să se sinucidă.

S-a pus întrebarea dacă politica nu poate suferi de aceeași boală: „bubble politics”, strategii bubble, diplomații bubble? In orice caz, pentru economia americană lovită de criză, termenul „bubble” este acum utilizat curent.

Cercetătorul crizei politice începe analiza deceniului nostru cu anul fatidic 2001. Este anul, când sub administrația Bush, președintele instalat după alegerile din 2000, care aduc pe republicani la putere, America suferă

cel mai mare și sângeros afront sub forma atacului terorist din New York și Washington. Țintele au fost simboluri de putere economică și militară ale SUA, turnurile din capitala sa financiară New York și Pentagonul din Washington. E un moment dureros pentru întreaga populație americană care nu acceptă această sfidare fără precedent. Este evident un moment de cotitură. Măsurile luate de Bush cu un considerabil sprijin popular vizează un război necruțător împotriva terorismului. Simpatia și cooperarea țărilor lumii este câștigată pentru o alianță largă de apărare a civilizației.

În 2002 vocabularul politic al SUA se schimbă reflectând o modificare de strategie. Intervenția în Afganistan pentru lichidarea regimului fanatic al talibanilor se bucură de sprijinul opiniei mondiale. Dar cu surpriză se constată o adoptare a unei strategii proprii, care înlocuiește solidaritatea internațională, cu afirmarea unei politici externe „unilateraliste” a SUA și a afirmării ferme a rolului său de hegemon unic al întregii lumi. Pentru cei ce înțelegeau o nevoie de afirmare a puterii americane în acest moment și legitima sa indignare față de evenimentele de la 11 septembrie, acest „unilateralism” nu părea decât să confirme un hegemonism „de facto” pe care SUA îl exersau prin poziția lor avansată și performanțele în multe domenii, în special cel militar.

Dar pentru cei obișnuiți cu multilateralismul sistemului internațional, vechi de aproape 4 secole, dezvoltat și rafinat în tot acest interval, unilateralismul Americii părea un lucru „bizar, dacă nu straniu” cum zic francezii, greu de susținut. Pentru marile puteri, trecerea de la rolul de lider, un „primus inter pares”, într-o echipă hegemonică din care făceau parte și ele, la un rol special și unic, avea rezonanța unui nou imperialism. Iar pentru specialiști, unilateralismul era un nou unipolarism ce contrazicea structura unei lumi globale cu mai multe centre, cel puțin regionale. Aceste regimuri ca o Europă de dimensiunile SUA se angajează în procese integratoare, și nu erau încântate să se vadă supranaționalitatea proprie pusă sub ierarh exterior. Lumea a treia abia decolonizată vedea spectrul unui „neocolonialism” oficializat. Economiiștii care salutaseră globalizarea constituită pe competiție și colaborare economică, priveau unilateralismul ca o confiscare a întregului proces. De altfel termenul monopol din economie are ca echivalent unipol în politică. În zorii secolului XXI ideea acceptată și preponderentă era a unei lumii multipolare.

Iată succesiunea evenimentelor care au marcat și explicat noua viziune despre ordinea mondială, care a dat însă greș, înfundându-se în criză.

În 2002 apare noua strategie a SUA formulată de Pentagon. Este enunțat principiul libertății SUA de a iniția acțiuni de „prevenire” și „preemție”, definite cu anumită ambiguitate, Războiul de prevenire și lovitura de preemție sunt lăsate la latitudinea exclusivă a SUA care apreciază existența și gravitatea unei amenințări externe. Simpla suspiciune că o țară se pregătește să atace SUA putea inspira reacția de prevenire sau preemție (când o lovitură era iminentă).

În 2002 este început războiul din Afganistan împotriva talibanilor care după ce fuseseră aliatul SUA în lupta de gherilă împotriva URSS, acum găzduiau și susțineau mișcarea Al-Qaeda și căpetenia acesteia, pe Osama bin Laden.

În 2003 începe războiul împotriva Irak-ului. Motivele invocate atunci au fost dezmințite ulterior: pregătirea de arme de distrugere în masă și legătura de complicitate cu Al-Qaeda. ONU care organizase o echipă de inspecție condusă de suedezul Hans Blix era în așteptarea rezultatelor acesteia, iar Consiliul de Securitate deși sesizat de SUA nu dăduse „linia verde”. Invazia militară a Irak-ului a fost o decizie controversată, cu puternice critici din partea unor țări europene și cu rezerve în opinia mondială. Dar victoria rapid anunțată de Bush în Mai 2003, distrugerea armatei irakiene și capturarea lui Saddam Hussein, procesul și execuția sa pentru crime împotriva populației au ținut afișele următorului an.

În 2004 încep să se manifeste defectele strategiei postbelice. Războiul a lăsat în urmă o țară lipsită de instituții, forțe de ordine, cu instalații de energie, salubritate și apă anihilate, în care conflictele interne etnice și religioase au reizbucnitacompaniate de violență. Procesul de refacere a statului irakian divizat între șiiți, suniți și kurzi, în trei entități cvasi autonome, este lent și nu găsește soluții stabile, în măsură să garanteze că războiul civil nu va reizbucni în forme greu controlabile. Ce e mai grav decât tirania? se întreba un comentator francez. Anarhia, răspundea el. Dar mai grav decât anarhia? Revoltele. Și mai grav decât revoltele? Războiul civil. Ei bine, concludea el, Irak-ul le are pe toate.

În 2006 opinia americană își manifestă nemulțumirea față de urmările negative ale războiului constând în violență și exploziile urbane, insecuritatea generală, costurile ridicate ale războiului, în scăderea popularității lui Bush și pierderea majorității republicane în Senat și Congres. La cererea din ce în ce mai populară a retragerii trupelor din Irak, Bush răspundea printr-o ultimă încercare de a controla situația prin

creșterea trupelor americane în paralel cu întărirea instituțiilor proprii ale țării (guvern și parlament).

Din acest an, începe o schimbare de atitudini ale administrației Bush față de unilateralism. Înregistrând cel mai mare deficit de încredere în SUA pe plan extern, politica americană intensifică consultările externe, recurge la formule diplomatice în situații de provocare militară (accesul Coreei de Nord și Iranului la arma nucleară), face apel la ideea republicanismului clasic de „realism”, despărțindu-se treptat de neoconservatori și acceptă acuzația că a neglijat căile pașnice în favoarea celor de forță militară.

Prea puțin și prea târziu însă, întrucât alegerile prezidențiale din 2008 se pronunță în favoarea candidatului care denunță doctrina și practica perioadei Bush, proclamând „schimbarea” drept concept cheie a campaniei sale electorale: Barack Obama.

Să examinăm acum un punct sensibil al unilateralismului. El constă în grava sfidare a dreptului și instituțiilor internaționale. Un studiu cunoscut „Regula puterii sau Regula legii” semnaleză că SUA „nu numai că refuză să participe la mecanisme legale nou create, ci nu se conformă obligațiilor asumate în tratate ratificate de ea”. Printre tratatele violate, compromise sau subminate într-un mod crucial studiul enumeră 8 tratate printre care Tratatul de Nepliferare Nucleară, Tratatul Comprehensiv privind Testele Nucleare și Tratatul de rachete „anti-balistice”. Ecouri negative a avut nesemnarea de către SUA a Protocolului de la Kyoto privind măsurile de luat contra încălzirii planetei. Însă cea mai cunoscută și criticată este Ignorarea sau rezerva față de activitatea ONU și a agențiilor sale, încetinirea sau slăbirea negocierilor de mare însemnătate cum ar fi Runda de la Doha privind comerțul internațional.

Neoconii.

La baza strategiei unilateraliste în materie militară , politică, diplomatică și juridică a stat o doctrină cu pretenții teoretice care se intitulează „neoconservatorism”. Neoconii cum au mai fost numiți au servit la justificarea, raționalizarea și fundamentarea actelor unilateraliste și pretenției SUA la hegemonism global și total. Există o listă bogată de școli teoretice ale relațiilor internaționale: idealism, legalism, realism, raționalism, comportamentalism, globalism, postmodernism. Ultima, puțin eficientă altfel, a întronat moda „colajului” adică a permisiunii de a

continua ideile tuturor școlilor între ele. Mixajul a caracterizat și pe neoconi. Ei au fost priviți ca un fel de amestec al imperialismului militarist a lui Theodor Roosevelt cu imperialismul idealist a lui Woodrow Wilson. Originile curentului sunt mai vechi. În anii 30-40 era susținut de troțchiști, iar în timpul războiului rece, sub Reagan de anticomuniști și militariști. Mai recent au susținut propagarea democrației paralel cu actele de forță (atacul Israelului împotriva instalațiilor nucleare irakiene și războiului preventiv din Irak). Războiul din 2003 a fost principala lor „realizare și încoronare”.

Poziția neoconilor obținea audiență întrucât conținea câte o parcelă din toate teoriile posibile. Astfel rima cu teoriile imperialismului (devenit postmodern sau liberal), care ar fi întreprins „intervenții umanitare”. Vasta dezbateră a dreptului de intervenție în cazurile umanitare (cine decide, cine o întreprinde, cât de legală este?) a avut un auditoriu mai deschis tezelor de intervenție unilaterală. Când însă aceste cazuri cheie s-au dovedit eșecuri sau abuzuri, neoconii și-au văzut doctrina periclitată. Iar scoaterea lui din scenă s-a făcut de însuși Fukuyama autorul „Sfârșitul istoriei”, un membru mai vechi al echipei lor, care a analizat în cartea sa „Neo-conii” toate defectele de construcție al teoriei neoconservatoare.

Ca să înțelegem mai bine care este păcatul capital al acestei doctrine contemporane (și nu e singura) dăm peste desprinderea de realitate. Ignorarea realității nu a fost o simplă omisiune sau neglijență, ci o atitudine cultivată cu intenție. Să ascultăm pe un consilier al lui Bush răspunzând unor critici venite din partea „comunității bazate pe realitate”, cum o numea el: „Nu este acesta felul în care lumea mai funcționează: Suntem un imperiu acum și când acționăm, creăm propria noastră realitate. Și în timp ce voi studiați această realitate – și o veți face în mod judicios - noi vom acționa din nou vrând alte realizări, pe care voi le puteți studia apoi și așa se vor întâmpla lucrurile. Suntem actorii istoriei și vouă tuturor vă rămâne doar să studiați ce facem noi”. Pe scurt, realitatea obiectivă nu există, nu e de luat în seama. Singura realitate este cea subiectivă creată pe interesele unui singur actor și lider. Este punctul culminant al unei derive lungi în care a intrat gândirea contemporană cu o pasiune nouă la încrucișarea secolelor.

Când comparăm această arie cu scena economică vom găsi imediat o convergență între lumea (ireală) a construcției politice, cu lumea economică ce părăsește grija și soarta economiei reale în favoarea unei lumi inventate pentru promovarea de interese unilaterale.

În încheiere acestora considerații bazate pe studii care mențin cu încăpățănare datoria de a cerceta teoriile în raport cu o realitate independentă de construcțiile și, artificiile, teoretice și practice, mai avem de răspuns la întrebarea dacă în afară crizei economice unanimitate recunoscute, există și o criză politică pe glob? Apoi care din ele are meritul priorității și mai ales care e relația dintre ele. Au sau nu trăsături și cauze comune? sunt înrudite? și dacă remediul la o criză poate servi la vindecare celeilalte?

*În cartea sa din 2008, *Limitele puterii. Sfârșitul excepționalismului American*, Andrew J. Bacevich, în capitolul „Criza politică” nu cruță cuvintele cu care caracterizează politicile concepute la Washington „extravagante, risipitoare, prost construite, prost conduse, lipsite de succes și pur și simplu în afara subiectului”. Dar consecințele acestei crizei proprii în lume le vede prin declararea „războiului lung” sau „războiului fără sfârșit” în care a fost atrasă omenirea.*

Criza politică a anilor 2000 în lume poate fi identificată prin numărul de războaie (în creștere), numărul de litigii (în creștere), numărul de probleme nerezolvate (perpetuate sau noi) și prin climatul de nesecuritate (colectivă sau individuală). Analiza e simplă și la îndemâna oricărui om care urmărește știrile venite din toate părțile lumii. Numărul ariilor de confruntări sângeroase (războaie identitare, religioase, etnice) se menține în jur de 30, dar intensitatea lor e crescută. Încurajate de succese economice, până și țările emergente s-au angajaseră în rivalități politice, fie între ele, fie în raport cu marile puteri.

Dintre acestea SUA, considerându-se intangibilă și imună pe planul unilateralității, înregistrează în 2006 un bilanț negativ. Studiul lui Brzezinski semnalează următoarele tendințe geopolitice adverse la adresa SUA: 1. Ostilitate crescută împotriva vestului în lumea islamică; 2. Predominanța Iranului la Golful Persic; 3. Un Pakistan nuclear volatil; 4. Europa nelocală; 5. Rusia ranchiunoasă; 6. China punând bazele unei comunități estasiatice; 7. O Japonie izolată în Asia; 8. Val populist anti-SUA în America Latină și 9. Slăbirea regimului de neproliferare nucleară.

Din 2006 asistăm la consecințele impasului din Irak al SUA pe scară globală. În istoria marilor puteri a funcționat a reacție aproape automată la pretenția uneia dintre ele de a se situa deasupra celorlalte, printr-o contra-coaliție. Unilateralismul american nu a produs-o. Dar celelalte puteri au așteptat ca efectele unei decizii eronate să înlăture singure pretenția inițială.

Când acest lucru a fost vizibil, semnele de criză au crescut. O neliniște le-a cuprins pe toate. Cum va arăta constelația puterii pe glob în continuare? Renunțarea la pretenția de hegemon unic a fost înregistrată la toți, dar nu și la poziția lor în ierarhia regimului multipolar. Care vor fi parteneriatele mai strânse? Bi și trilaterale pentru o omenire care a cunoscut timp de 40 de ani, meritele și scăderile ale unui regim bipolar? Iată un motiv suplimentar pentru a respira un aer de criză tacită în lume care semnaleză prezența unui foc mocnit.

Dar această criză conține și oportunitate. Închiderea prin alegerea lui Obama a capitolului Bush, pus în parantezele istoriei, oferă șanse pentru SUA de a reveni la tradiția eu de a căuta un loc de lider mondial pe căi pașnice și în domenii de competiție dominată de reguli. Este de altfel calea deschisă de Brzezinski în cartea sa „The Choice”, dar și de Kissinger care nu vrea pentru SUA hegemonie, ci doar leadership. La acest rol de frunte pe deplin îndreptățit de considerabilul ei potențial tehnic, științific și uman, cu sistemul de cercetare și de educație cel mai evoluat, SUA devin indispensabile sistemului multipolar. În această constelație criza politicii globale ar putea lua sfârșit.

Ciclonul crizei.

Desfășurarea crizei economice are formă de spirală. Deși poate găsi asemănări cu catastrofele naturale, ca furtuna, taifulul, uraganul, tsunamii sau cutremurele, ea își urcă în spirală, ca ciclonul, prada terestră, restituind-o apoi, după atingerea unui punct suprem, sub forme de fărâme.

La început a avut loc forma unui vânt puternic venit din partea unui sector economic, destul de important, imobiliarul, vânzări și cumpărări de case. Aici fuseseră introduse de bănci, condiții de credit laxe, pentru atragerea nesăbuită a clienților, cum sunt subprimele. Rezultatul a fost numărul mare de nerambursări și secarea fondurilor lichide ale băncilor. Criză de lichidități a fost primul strigăt de alarmă.

Băncile au fost astfel a doua arie bătută de o furtună. Crevase au apărut în marile unități bancare care parcuseseră o cursă a contopirilor sub aceeași lozincă “mai mult, mai mare”. A fost o perioadă de adevărată panică. Corifeii neintervenționismului stăteau la ușa statului pentru ajutor și pentru salvare. S-au practicat toate soluțiile posibile și oricât de

neortodoxe: de la împrumut, la cumpărare de acțiuni de către alte bănci sau de stat, care în unele cazuri nu s-au dat înlături de la naționalizare. Păcatul suprem al ne-intervenționismului a fost comis.

Casele de asigurări stau în spatele clienților individuali ai băncilor, a firmelor și a corporațiilor. Ele au intrat în competiție cu băncile în teama de falimente, care se produceau.

Când asigurările au încetinit activitatea lor, efectele au trecut în alte domenii. De ce nu se descarcă marfa de pe vapor? Asigurările nu eliberează certificatul necesar. Curând însă nu descărcarea a rămas suspendată, ci însuși transportul. S-a anunțat criza transporturilor. După inimă sunt afectate arterele.

Sensibile la oscilațiile economiei, bursele au avut căderi mergând până la suspendarea temporară a activității. Dar nu s-a ajuns la un “crah” care să amintească de izbucnirea unei crize mondiale, așa cum a fost anunțată ea de închiderea bursei în 1929. Dar ochii au rămas fixați pe Wall Street, iar fluctuațiile lui erau apoi reproduce sau amplificate de toate bursele din lume.

Criza comercială a fost cea care a izbucnit, în paralel cu a transportului. Piața mondială s-a dezechilibrat, faimosul echilibru autoreglat, nu s-a mai regăsit în căderea cererii, urmată de prăbușirea ofertei. Multe țări își bazau economia pe exporturi, care a scăzut în proporții dezastruoase. Dar nu doar din faptul că mărfurile nu mai dispuneau de aceleași mijloace de a fi transportate la destinație, ci pentru că nu mai erau cumpărate din cauza crizei de plăți.

Criza s-a extins în fine la producție. Industria a fost atinsă de lipsa finanțării și încetinirea comenzilor. Industria automobilelor, una din cele mai active în lume a fost afectată sub titlul aparte. Efectele erau semnalate prin comunicate zilnice privind reducerea drastică a locurilor de muncă și creșterea șomajului. La pierderea de către indivizi a economiilor lor sau a investițiilor la bursă, s-a adăugat pierderea de slujbe și o alterare gravă a pieței muncii.

La acest moment, criza era generală, economia intra în starea de „recesie” stadiu recunoscut oficial de SUA, în decembrie 2008.

Parcurgerea acestor strategii duce la câteva observații cheie. Prima se referă la dimensiunea mondială. O criză ce izbucnește în SUA se propagă rapid la toate statele din lume. Nimeni nu scapă necontaminat, cu diferite

grade de gravitate a bolii. Fenomenul e legat de existența unui mediu prielnic. Este globalizarea ajunsă la un nivel avansat. Ea a mărit dependența statelor, societăților și mai ales a economiilor. Practicile ei de delocalizare, produse industriale cu piese importate din zeci de surse străine, suprimarea obstacolului spațial care despărțea locul de producție de locul de consum la mii kilometri distanță, transformarea multinaționalelor în corporații globale, viteza și mărimea circulației de capital sunt toate efectele globalizării, care au susținut o fază de succes, dar au facilitat și generalizarea unei faze de eșec.

În al doilea rând este costul plătit de criză. Sume imense de bani s-au evaporat. Omul de rând își pierde banii când banca falimentează, când bursa cade, când costul vieții crește și când veniturile personale scad sau dispar cu totul. În total până în februarie 2009, această sumă este evaluată la o sumă ce depășește venitul anual al SUA.

În al treilea rând, tot pentru omul de pretutindeni, criza este o experiență traumatizantă psihic și mintal. Un om care trăiește sub lovituri sau cu amenințarea de noi încercări sau constrângeri este diferit de un om care viețuiește într-un mediu stabil și previzibil, cu minim asigurat de o ordine ce funcționează.

În fine, nu este corect că flagelul crizei a sosit neanunțat, subit, fără semnale premergătoare. Putem considera că cel puțin din anul 2000 avertismentele au început să apară și să fie vocale. Toți care au criticat starea de lucru și au comentat crizele mai mici și numeroase care au avut loc, pot afirma azi: v-am spus eu! Într-adevăr nu semnalele au lipsit, ci perceperea lor de cei vizați și pasivitatea opiniei generale. Este adevărat că actuala criză diferă de duzina care au precedat-o în ultimele 2-3 decenii și ca intensitate și ca răspândire și ca profil propriu.

De ce și cine e de vină?

Nimeni nu poate nega existența crizei și efectele ei imediate trăite de societate și indivizi. Dar când este vorba de cauze începe dezacordul, iar când e vorba de cei ce se fac vinovați de criză, începe cearta și disputa.

La cauze există o diferență între cei ce susțin că sistemul era bun, dar a fost deranjat prin accidente și erori de parcurs. Oponenții lor văd cauzele perturbării la un strat mai adânc, acela al sistemului și a structurilor sale defectuoase. Primii, menținându-se la suprafață, enumeră disfuncții și

greșeli. Ceilalți întrevăd necesitatea de a aduce ameliorări și consolidări întregii construcții.

Am auzit o alegorie anecdotică privind disputa. Un automobil frumos și puternic se oprește brusc pe șosea (criza). Pasagerii coboară și încep să emită opinii. Nu mai avem benzină (lichidități), zice unul. Nu vezi că un cauciuc s-a dezumflat (bubble-economy) spune altul. Deschideți motorul că fumegă (pană de sistem) propune al treilea. Al patrulea, li se adresează: eu am observat că șoferul e beat, n-ați văzut cum alerga ca un nebun? (conducere proastă).

Alegoria surprinde într-adevăr diferența între școala accidentului (nu s-au terminat lichiditățile) și școala sistemului. A acuza criza ca un stadiu final (s-a spart balonul după ce s-a umflat peste măsură) înseamnă că sistemului i se impută faptului că a deraiat printr-o exagerare, care este de fapt o falsificare a datelor și deci o fraudă. Evident că dacă motorul s-a oprit, se cere revizie generală și intrăm din plin în felul de a gândi a sistemistilor și a reparației generale.

Foarte interesantă este însă constatarea că în acest caz, rădăcinile crizei ne pot conduce la o tulburare a minții factorilor de decizie (șoferul) și curenților de gândire care i-au intoxicat.

În spatele unei explicații sau alta stă teama celor care se tem de a fi acuzați.

Corporațiile și întreg sistemul economic bazat pe libertatea pieții nu vor să stea pe banca acuzațiilor. Admit erori a unui sistem mai virtuos ca soția împăratului. Acceptă orice greșeli, erori de judecată, vina unor indivizi susceptibili de scăderi umane, dar să nu se pună în discuție logica și fundamentele sistemului. Nu lipsesc cei care acuză statele că nu au observat, cu instrumente lor de control precar, devierile economiei.

Statele pun, în mod clar, în spatele sistemului financiar și economic povara răspunderii. Aceste sisteme au încercat să slăbească până la dispariție rolul statelor și acum, din situația de postulanți de ajutoare, au impertinența de a-și reclama independența absolută.

În faza actuală a politicii, statele sunt reprezentate și de personaje care datorează unor mult corporațiilor și deci le cântă în strună. După cum finanțisti și economiștii lucizi simt că sistemul are nevoie de revizii serioase.

Confruntarea stat-corporație se dă în jurul temei neintervenționismului și a libertății pieței. Dar asprimea ei, dezvăluie un

motiv mai adânc. Este vorba de o luptă de putere, între cei doi mari factori ai ei, pe plan internațional și în interiorul statelor. Când descriu arena confruntării englezii se plâng că „nimeni nu știe ce vorbește”... Clasa politică e în ceață. Oamenii obișnuiți sunt copleșiți”... „Publicul e speriat și nesigur; politicienii sunt panicați și confuzi. Unii împing pe alții, roată și în jos, pe o îngrijorătoare spirală a ignoranței”. Fără îndoială aceste lucruri există, dar în lupte ceața e un mijloc de a ascunde adevăratele mișcări.

Prin ceață străbat cu greu termenii de „culpă”, „înșelăciune”, „fraudă”, care țin de codul penal. O inginerie ingenioasă de mărit profitul (bubble și subprime), sunt înșelăciune și deci fraudă, în care unii câștigă pe seama celor ce pierd. Nu vom ajunge la adevăratele cauze dacă nu le vom spune pe nume.

Dovezile în aceste sens apar zilnic. Se caută actele celor care falimentează și se găsesc falsuri comise. Câte odată apare și câte un individ fraudator, a cărui înșelăciune a atins dimensiunile greu de imaginat. În carne și oase, Bernard Madoff, fost om respectabil al NASDAQ de pe Wall Street și consilier al guvernului în chestiuni de piață, a fost pus în cătușe pentru evaporarea a 50 miliarde \$. Procedura fraudei este cunoscută în occident ca schema Ponzi, după un italian care a practicat-o, iar la noi drept „caritasul” sau „jocul piramidal”. Este mai mult decât simplă: o firmă de investiții promite clienților dobânzi mai mari decât restul pieții, iar aceștia sunt atrași și banii aduși de ei încurajează atragerea altora. Participă nu numai indivizi, ci firme respectabile. Credibilitatea patronului a adus clienți ca bănci (una a investit 7,5 miliarde), actori celebri, magnatul confecțiilor, proprietarii de echipe sportive de vârf. Sute de milioane au depus francezii prin propriile lor firmele de valori imobiliare, UBSul elvețian și bănci din Luxembourg. Nu s-au scris cărți despre „încredere” (trust) condiția de funcționare a economiei americane? Au crezut în ea doar victimele. Acestea nu știu unde au ajuns banii depuși de ei la firme mici și cunoscute, după un traseu alambicat, până au sfârșit la investitorul fantomatic de active nelichide. Nedepistarea lui pune un semn de întrebare a instituțiilor americane ca SECul (Comisia de securitate a schimburilor).

Modele teoretice.

Larga dezbatere cu multe controverse care însoțește criza economică din prezent a făcut să apară un argument legat de modelele matematice. Numeroși finanțiști sau corporatiști acuzați de vina de a fi pregătit și

declanșat criza, au invocat în apărarea lor că s-au condus după modele matematice validate și sigure.

De îndată au apărut teoreticienii și modelisții, care au adus precizarea că orice model teoretic nu este valabil decât în condițiile descrise pentru soluțiile prescrise și în plus, acestea fiind abstracte și universale nu este de competența lor să judece dacă sunt aplicabile în situații concrete și specifice.

Este important să înțelegem această limită strictă ce ține de esența modelelor atemporale și necontextuale care nu micșorează capacitatea lor de a sugera și inspira cercetarea problemelor speciale și ancorate într-un context propriu și la un moment dat.

Centrală în discuția crizei este piața. Teza autorganizării sale fără imixtiune externă este capacitatea de a găsi singură punctul de echilibru între ofertă și cerere, aflat la intersecția curbilor de marfă (cantitate și calitate) și prețuri. Din această schemă simplă, se observă că mai mulți producători vor crea articole al cărui preț per articol crește. Și că cererea scade dacă prețurile cresc. În punctele de echilibru de la intersecție piața cumpără tot la prețul convenabil la care se ajunge după anumite oscilații.

Pentru un singur bun, cazul e simplu. Dar în cele mai multe situații cererea unui bun depinde de prețul mai multor bunuri (cererea de unt depinde nu depinde doar de prețul untului ci și de prețul pâinii).

Dar pentru mai multe, o piață cu multe bunuri de diferite prețuri, mai există un asemenea punct de echilibru. Dar dacă lucrurile se schimbă de la o zi la alta. Dar dacă prețurile depind de sezoane, după climă sau recolte.

De aceea modelul lui Arrow și Debreu laureați ai premiului Nobel, a făcut senzație. Ei au considerat că o stare a naturii este evenimentul la momentul T (situarea într-un spațiu datat) iar un produs pentru a avea identitate trebuie să fie disponibil la date diferite și în împrejurări diferite (bunuri contingente). Cu acesta limitării, punctul de echilibru există și e unic.

Cum arată piața în lumina constrângerilor teoriei? Ca o licitație publică ținută la un moment dat privind toate bunurile posibile, contingente și datate.

Negocierea începe și la încheierea unui interval imaginar, scurt, toate contractele de vânzare cumpărare, prețurile sunt fixate iar bunurile sunt vândute.

Nimeni nu contestă eleganța teoriei. Este foarte posibil ca în asemenea piață punctul de echilibru să fie asigurat. Dar s-a ridicat obiecția că o piață „completă” în care se face comerț cu toate bunurile dotate și contingente, în realitate nu există.

Economiștii din educație și cercetare deși au apreciat modelul teoretic, au manifestat rezerve în a-l omologa pentru aplicații. Cu titlul de exemplu recurg la Thierry de Montbrial, pe care îl cunosc și îl stimez ca pe o autoritate în materie de economie și relații internaționale. În cartea intitulată „La science economique” pe care pune la îndemâna studenților Școlii Politehnice din Paris, unde predă, scrie: „Modelul Arrow – Debreu nu pretinde că descrie realitatea, dar, ca atâtea alte modele economice, el constituie o referință pentru a înțelege anumite aspecte”

Despre ipoteza de bază a acestui model se pronunță astfel: „ E evident că universul lui Arrow – Debreu este stilizat în graduat cel mai înalt, dacă nu ar fi decât pentru existența presupusă a unui sistem de piață contingente. Dar nu este singurul discutabil”. El extinde aceste rezerve și pentru alte domenii, altfel utile, cum ar fi „prospectiva” sau chiar pentru „economia incertitudinii”.

Câte alte simplificări ale realității nu operează modelele matematice sau teoretice? Cel mai strigător și grav este și cel mai profund și răspândit. Modelele introduc un singur obiectiv în jocuri, decizii, alianțe, producție și schimburi. Este maximizarea câștigului. El e derivat de definirea actorului, ca un om rațional, iar raționalitatea se descrie prin definirea și urmărirea interesului, redus la succes, la rândul lui tradus în fine în câștig. Unicitatea acestui obiectiv este negată de negocierile reale.

Cazul pe care l-am citat în studiul diversității de stiluri de negociere este acela al celor doi negociatori, unul american și unul elvețian, conduși de obiective diferite: primul vrea să obțină profitul maximal (imediat și cu riscuri mari), al doilea profit stabil (de durată și cu riscuri mici). Sunt nenumărate motive care ghidează negocierea mai mult decât profitul maximal, cum este securitatea de pildă, uneori prestigiul, altă dată puterea. Sub ochii noștri, o foarte puternică mișcare de opinie și de atitudine socială sau politică situează sustenabilitatea înaintea câștigului în raționamentul economic, tehnic sau politic. Chiar în interiorul științei economice a fost enunțată dorința de revizuire a „raționalității” clasice ca bază a activității economice.

Iar noua revoluție tehnico-științifică redresează rolul experienței în raport cu teoria și locul operațiilor non- și ne-formale în abordarea științifică.

Argumentul că „modele confirmă capacitatea piețelor de a se autoguverna” găsind și perpetuând echilibrele ei, nu mai este astfel valabil, și reduce teza neintervenției externe (controlul statului sau al unor instituții adecvate) la statutul ei mitologic.

Dar discuția asupra modelelor noi permite să identificăm erorile sau fraudele care au dus la declanșarea crizei. Cauzele posibile constituie o lungă listă din care desprindem cele de „natură mentală” care există în componentele celorlalte surse invocate.

Este vorba de transgresarea a două limite sumar enunțate. Prima ar fi să nu pretinzi că știi ceea ce doar crezi și a doua să nu pretinzi să obții lucruri care nu ți se cuvin. Popular s-ar numi truție și nesaț, termen care revin mereu în aroganța și lăcomia denunțate în presă cât și în publicații. În privința lăcomiei, cineva spunea că ea a fost declanșată de faptul că omul a intrat în era numerelor și tot numărând nu se putea opri. Mozart ar fi intuit venirea acestei epoci în opera sa Don Juan, unde prezintă pe eroii în „Aria Șampaniei” numărând succesele lui amoroase. Iar în „Aria Catalogului” valetul umblă cu catalogul pe țări și categorii a iubitelor lui Don Juan, numărate în zeci, sute și chiar mii.

Acestea exacerbarii (asimilate prin filozofii, mentalități, doctrine false) ale crizei economice (tot mai mult, tot mai sfidător).

Sunt confirmate de citirea și aplicarea eronată a unui model matematic sau teoretic. Cel care îl aplică pentru a comite o fraudă sau un gest care conduce la criză, în aroganța sa, crede doar că modelul e aplicabil, dar nu știe în ce condiții și în ce scop. El crede că singura motivație bună e câștigul, animat cum e de rapacitate, dar nu știe că doctrina care îi îngăduie insașiabilitatea nu e decât o denaturare a capitalismului care până acum câteva decenii, a fost chibzuit, măsurat și realist. Altfel n-ar fi creat cu atâta sârguință o civilizație prosperă.

Cauze și remedii.

Conflictele se ascut când începe să se caute remedii. Școala erorii vrea doar remedii la „zdrobirea creditelor”, prin asistența cu lichidități a băncilor. Școala sistemică îndreaptă sprijinul nu spre acestea considerate

culpabile, ci spre ajutorarea celor dezavantajați (locuri de muncă, scutiri de impozite, sprijin în menținerea casei sechestrare și plata datorilor etc).

Programul președintelui Obama conține în „pachetul stimulării”, ca efort major al administrației de a contracara criza economică a fost dezbătut săptămâni în șir în Congresul american. Când a fost adoptat în februarie 2009, cu reduceri de fonduri și modificări notabile. Președintele a dorit un program bipartizan, dar blocul republican și-a arătat ostilitatea. Președintele pune accentul pe ajutorarea populației, în special a celei dezavantajate, iar republicanii pe salvarea companiilor financiare și de afaceri. Democrații vor să creeze locuri de muncă (formula Roosevelt, necitat azi) și să stimuleze producția, dar republicanii fac front contra „intervenționismului”. La orice gest liberal (termen care în SUA înseamnă stânga democratică), dreapta republicană consideră că „primejdia cea mare a crizei este atingerea libertății economiei și pieții”.

Elaborarea programului anunță o adâncire a diferențelor și o luptă de lungă durată. Ceea ce este o diferență de abordare, în lupta pentru putere, poate anunța bătălii. Pentru moment, conform platformei sale electorale, Obama urmărește interesul public și restaurarea autorității pe plan internațional al prestigiului scăzut al SUA. El e deci Statul și mai puțin corporațiile. Ostilitatea crescută a republicanilor e contracarată de largul sprijin popular pentru el și ideile sale. Când a promis că va veghea ca programul să nu fie alterat de speculanți publicul a aplaudat frenetic.

Corporațiile americane nu vor doar să evite controlul statului, ci să mențină controlul lor asupra statului. Dacă ar trebui să ținem seama doar de SUA, s-ar putea spune că e greu în a prevedea șansele vremii părți de a câștiga partida. Întrebând un american cine conduce SUA, a răspuns fără ezitare: „corporațiile desigur”. De aceea tabloul internațional este important.

Europa, în special Franța, a menținut de mult timp o distincție între capitalismul „ultraliberalizat al Americii” și capitalismul moderat, cu accente sociale, al continentului european. Este aproape în întregime pregătită să aducă modificări sistemului existent al economiei mondiale, mărin și nu scăzând rolul statelor, controlând mai mult și nu mai puțin economiile lor. Pare paradoxal în raport cu suveranitatea ce au transferat-o calm unei organizații colective. Într-un discurs Sarkozy, președintele Franței, a enunțat eșecul piețelor de a se gospodări singure și necesitatea de a aduce reparații „capitalismului”. Dar barajul ce s-a ridicat după aceste

declarații, a îndrumat pe alți politicieni la mai multă prudență în definirea politicilor post-criză.

Dar imaginea ce și-a câștigat-o sistemul actual în ochii publicului, nu mai este aceea a vrăjitorului creator de avuție, ci a scamatorului capabil de fraudă și provocator de dezastre. Sunt numeroși și economiști sau cei ce aparțin sectoarelor umaniste care nu se mulțumesc cu ideea unei reforme cosmetice ci sunt în favoarea unei schimbări mai adânci. Lăsând pe politicieni la o parte, am luat în mână cartea unui om de afaceri englez și fost profesor la London Business School și economist la Shell Oil Company, intitulată „Spiritul înfometat. Dincolo de capitalism: Căutarea unui scop în lumea modernă” apărută în 1998, deci înainte de criză. Iată ce crede despre problemele puse în discuție astăzi. În Limitele pieții, începe prin părerea că „banii contează, dar nu în mod absolut”. „Am devenit (în lumea vestică) prizonierii propriei retorici, a mitului banilor”. Piețele au limite, sunt mecanisme și nu o filosofie. Nu raționează pretutindeni și în toate împrejurările. „Singură, piața nu funcționează”. Încrederea sa în controlori e fără rezerve. Și ei pot avea putere monopolizantă, neechilibrată. Deci să avem respect pentru el, nu idolatrie. Piețele au devenit globale, ascund diferențe și ignoră lucrurile fără preț (bunuri publice, aer, oceane, apă și mediu). Nu le putem încredința totul.

Competiția e esențială, fixează și ridică standarde, generează energia, răsplătește performanțele. SUA era să piardă competiția cu Japonia, dar a fost redresată de Clinton. Dar nu putem ignora stresul provocat participând la cursa competiției. Crește consumul/capita și scade calitatea vieții. Două treimi din muncitori ar vrea să aibă o viață mai puțin stresantă. Părinții petrec cu copii aproape jumătate din timpul ce li-l acorda cu 30 de ani în urmă. Orice sistem are scăderi. Să ne gândim că, competiția e o unealtă și „unelte nu trebuieenerate”.

Capitalismul este examinat în lumina unei observații: „când eficiența este inefectivă” și când prea mult bine e rău”. Deși John Kennedy a citat proverbul „fluxul ridică toate corăbiile din port”, se poate constata că urmărirea eficienței saltă pe cei puțini și-i depărtează de cei mulți. Acceptând inegalitatea și obținerea de profituri indecente, prin creșterea eficienței SUA au săltat PIB-ul în cei patru ani după al doilea război mondial cu 50%, a început două decenii de avânt neconținut. Există o formulă interesantă în afaceri: 20% din produsele unei firme asigură 80% din creșterea avuției naționale. Dar sunt și alte inegalități strigătoare, încă

din 1989 1% din americani câștigau ca grup mai mult decât 40% din populație, reprezentând stratul de jos al veniturilor.

Sau cei 400 cei mai bogați oameni după Forbes, valorau mai mult decât PIBul Indiei și alte 3 state ale continentului indian.

În privința globalității, 70% din comerțul mondial e în mâna a 500 corporații. Dar autorul nu renunță la meritele capitalismului și sub titlul „Nu aruncați copilul odată cu apa din baie” își manifestă încrederea în capacitatea lui de se reînnoi.

Propunerea lui are un ton de moralitate. Nu renunță la vocația individului de a-și promova interesul, dar o numește „un egoism decent”. Crede că soluția se apropie mult de suprimarea impulsurilor de lăcomie și aroganță, propusă în soluția la criză a celor ce vor să stabilească armonia zdruncinată de exagerare și extremism în mințile oamenilor.

Morala este invocată expres de revistele catolice care amintesc că urmărirea unui câștig nemăsurat e contrară vederilor Bisericii care o consideră drept un păcat. Iar premierul spaniol își exprimă încrederea că la sfârșitul crizei vom avea un sistem fiscal corect, eficient și moral.

Această abordare care depășește cadrul convențional al economiei, antrenând probleme ce țin de istoria civilizației și de teoria cunoașterii este prezentă și cultivată și în școala românească. Academicianul T. Postolache a pornit de la Arnold Toynbee care a remarcat că pentru ca o idee nouă să se afirme e nevoie să așteptăm succesiunea cronologică a trei generații (distanța dintre generații fiind măsurată prin 25-30 de ani). Doar la al treilea pas există șansa viziunii și a creației, după stadiile de inovație și de consolidare. T. Postolache face observație că pentru prima oară, din cauze demografice, trei generații succesive sunt coexistente. E o remarcabilă oportunitate de a susține schimbări istorice în viitorul apropiat, susține el în „teoria succesiune coexistente”¹.

Dar o generație și-ar putea slăbi forțele și s-ar putea dovedi incapabilă de a duce la bun sfârșit partea finală a unui mare proiect, îndeptându-se într-o direcție greșită. Dacă privim anii generației (1950-1975) de mare avânt economic ai Americii, urmați de etapa 1975-2000, anii de încercări de consolidare a aberațiilor neoliberaliste și în fine anii 2000 ai unei energii epuizate a administrației Bush, inaptă pentru proiecte posibile și realizabile, găsim în limbajul teoriei succesiunii concomitent un

¹ T. Postolache *Vers un „ideal praticable”*, Ed. Academiei Romane, Bucuresti 2007

mod articulat de a citi istoria contemporană. Alte convepe ale autorului cum este „perplexitatea instituțiilor” sunt la fel de pertinente pentru a desluși natura crizei economice și a problemelor post-criză. După o analiză a „crizei de civilizație” și a „crizei de sistem”, autorul se îndreaptă spre soluția cardinală a reformei educației, a școlii ca instituție universală, idee la care se alătură toți partizanii școlii mentalului.

Într-o țară sau alta, balanța de putere între state (și sectorul public) și corporații (și întreg sectorul privat) poate fi încă nedecisă. Dar dacă după ce am contabilizat suportul opiniei generale sau a unor intelectuali respectați ne situăm în planul globalității, balanța înclină spre state, dând șansa încercării acestora de a-și recâștiga pârghiile necesare de putere și autoritate ca să asigure buna funcționare a instituțiilor și satisfacerea drepturilor și nevoilor fundamentale ale populației.

Dacă pășim pe terenul altui continent, cel asiatic, găsim un argument și mai favorabil tezei structurale, apărute de state. Asia este leagănul celei mai mari tranziții în economia secolului trecut, saltul micilor dragoni, prin crearea economiilor emergente și apoi a unor giganți ca India și China, ce se alătură și depășesc economiile Japoniei și Rusiei. Dacă în materie economică rețeta capitalistă a fost respectată întocmai, nota specifică a Asiei constă în faptul că procesul de accelerare a dezvoltării a fost inițiat și controlat de state. În Asia, regimurile sunt predominant „autoritare”, o expresie ce acoperă și activitatea sau răspunderile economice, în condițiile înfloririi economiei de piață și private.

Statele mai au o cale care la nevoie pot recurge. Este reforma sistemului de instituții internaționale create după cel de-al doilea război mondial, când ele dețineau o autoritate maximală. Aceste instituții aveau ca rol tocmai supravegherea și ghidarea domeniului financiar și economic. E momentul ca ele să fie reactualizate, curățate de rugina birocrăției care s-a depus între timp, sau de vocația favorizării unor state în dauna altora. Cum să mai tolerezi existența unor paradize fiscale, 55 fiind numărul celor mai cunoscute, care adăpostesc fondurile ilicite ale lumii? După datele ONU organizațiile transnaționale dedicate acestor scopuri au un câștig anual global de peste 1 000 miliarde de \$.

După o ultimă defilare a cauzelor crizei și a șirului de remedii propuse, începem să credem că deși globală, criza nu are panaceu de vindecare. Fiecare țară trăiește criza în condițiile lui speciale. Gradul de pregătire pentru a o înfrunța diferă de la un loc la altul și tot de condițiile

specifice deprinse care din medicamentele existente vor fi folosite, în ce doză și la ce moment. Varietatea pacienților este impresionantă și nu sunt doi la fel.

Se emite chiar ipoteza că unele țări nu au aceeași tulpină de virus ca, economiile dezvoltate. Se dă exemplu categoria țărilor emergente profund îndatorate și cu dezechilibre interioare, proprii unor crize care au zguduit nu demult țările sud-americe și sud-asiatice. Se afirmă că erorile lor sunt repetate acum, de Europa de Est. Oricare ar fi situația, se acceptă ideea că ieșirea din criză promite redresări și corecții în toate regiunile lumii.

Nu este o tensiune care se termină prin victorii sau înfrângeri, ci prin negocierii și compromisuri. Existența capitalismului și a pieții libere nu sunt puse în cauză. Nici utilitatea băncilor sau corporațiilor private. Grădina e lăsată în pace după ce se curăță de buruieni și plante parazite care o sufocă. E o epocă de restaurare a grădinăritului înțelept. Dispar doar extremismele, exagerările, falsificarea care au mers cu impertinență până la zguduirea sistemului din temelii și înspăimântarea oamenilor.

Dintre cauze e util să ne adresăm la cea mai puțin observată. Prea puține remedii sunt luate în privința ei. Este pe scurt mentalul. Criza e înainte de toate o criză mentală. Carta UNESCO afirmă că „războaiele încep în mintea oamenilor și acolo trebuie oprite”. Criza s-a născut în capul oamenilor, prin simplul motiv că au crezut în ceea ce nu știau și au vizat bunuri care nu li se cuveneau. Au fost cuprinși de o febră a exacerbarii într-un domeniu unde se cere măsură și chibzuință, aceste veșnice calități ale înțelepciunii.

Vina o poartă creatorii de doctrine și ideologii extremiste, care au stricat calitățile inițiale ale capitalismului transformând competiția într-o cursă nebună spre profit nelimitat și imediat. Au creat o societatea de consum supusă unei manipulării masive. Au înlocuit știința cu miturile. Au pledat pentru libertăți fără responsabilitate și mai grav pentru libertatea de a acoperi fraudele. Sub cutele togii falșilor profeți e pitită frauda.

Există curente economice care s-au îndepărtat de etosul științific: modestia (opusă aroganței), respectul faptelor (și nu cultul himerei), probitatea (cinste în loc de înșelăciune) și adevărul (sugrumat de falsuri).

Față de gradul de răspândire a maladiei, remediul cere eforturi uriașe. Dar descoperirea consumatorului că este un actor manevrat, și drogat, într-o piesă scrisă cu intenția de a-l înșela va conta mult în schimbarea piesei cu toate decorurile ei.

A spune că sistemul își revine, dar că își menține ideile, prejudecățile și relele deprinderi, însemnează că se ia doar o pauză în așteptarea următoarei crize.

Mulți sunt cei ce speră că un semn chinezesc al scrierii sale reprezintă deopotrivă „criza” ca și „șansă” va fi pertinent pentru rezolvarea crizei. Iar dacă ea va fi profundă și îndelungată, șansa în schimb va putea avea dimensiuni istorice. De ce nu o nouă eră într-un nou mileniu?

CRIZA ECONOMICĂ – NATURA MENTALĂ

Acad. Mircea Malița

Cuprins:

<i>Două crize paralele.....</i>	<i>1</i>
<i>Neoconii.</i>	<i>4</i>
<i>Cicloul crizei.....</i>	<i>7</i>
<i>De ce și cine e de vină?.....</i>	<i>9</i>
<i>Modele teoretice.....</i>	<i>11</i>
<i>Cauze și remedii.....</i>	<i>14</i>